

ความมั่นคงของมนุษย์จากมุมมองของประเทศไทย
แนวคิด สถานการณ์ และปฏิบัติการ

ปาริชาติ ศิวัะรักษ์ และเดชรัตน์ สุขกำเนิด
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

การประชุมทางวิชาการระหว่างประเทศ
ความท้าทายต่อความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน

จัดโดย Commission of Human Security
และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

11 ธันวาคม 2545
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

การประชุมทางวิชาการระหว่างประเทศ
ความท้าทายต่อความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน
จัดโดย Commission of Human Security และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
11 ธันวาคม 2545

สรุปสาระสำคัญ ความมั่นคงของมนุษย์ในสายตาชาวไทย: แนวคิด สถานการณ์ และปฏิบัติการ¹

ในฐานะหนึ่งในประเทศกำลังพัฒนาที่มีระบบเศรษฐกิจและสังคมเปิดกว้างมากที่สุด ไทยได้รับประโยชน์และผลกระทบจากแรงโลกาภิวัตน์อย่างเต็มที่และเป็นประเทศหนึ่งของประชาคมโลกที่ให้ความสนใจใช้กรอบแนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์แสวงหาทางเลือกและยุทธศาสตร์ใหม่ในยุคโลกไร้พรมแดน

ความมั่นคงของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับชาวไทยซึ่งได้เรียนรู้และรับแนวคิดต่างๆ ที่ใกล้เคียงและเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มาแล้ว อาทิเช่น ความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ทูตทางสังคม ตายายนิรภัยทางสังคม และการพัฒนาคน ปัจจุบันสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนก็เป็นหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนปี พ.ศ. 2540 ด้วย

นับเป็นพัฒนาการที่น่าประทับใจเมื่อคำนึงว่าตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามเย็น และสงครามอินโดจีน กระแสหลักคือเรื่อง “ความมั่นคงของประเทศชาติ” และจนถึงไม่กี่ปีมานี้เองก็ได้พัฒนาประเทศโดยเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาโดยตลอด

บริบทใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์เกิดขึ้นในตอนปลายทศวรรษ 1990 โดยมีปัจจัยหลักสามประการคือวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐธรรมนูญใหม่ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 องค์ประกอบเหล่านี้ร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ใหม่ที่ตั่งบนหลักการสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง ภูมิปัญญาและมรดกพื้นบ้านของไทย ปัจจุบัน “ความมั่นคงของมนุษย์” ในนัยของ “ความมั่นคงของประชาชน” ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเปลี่ยนแปลง

¹ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขมอบหมายให้ปาริชาติ ศิวะรักษ์และเดชรัต สุขกำเนิดเขียนรายงานฉบับนี้เพื่อใช้ในการประชุม

สังคมทั้งในระดับรากหญ้าและระดับนโยบาย และหนึ่งในสัญญาณการเปลี่ยนแปลงก็คือการจัดตั้งกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เมื่อไม่นานมานี้

เมื่อสำรวจสถานการณ์ความมั่นคงของมนุษย์ในด้านอาหาร สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ วัฒนธรรม และการเมืองก็จะพบว่าแนวทางการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ของประเทศ ไทยจะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องการใช้หลักสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนในการพัฒนาความ สามารถในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยต่างๆ ซึ่งประกอบกันเป็นฐานความมั่นคงของมนุษย์ ทั้งนี้ เพื่อพิทักษ์และส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถรักษาทำนุบำรุงและเสริมสร้างฐานความมั่นคงของ ตนเอง อนึ่ง ความมั่นคงของมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลจะต้องเป็นระบบที่สมาชิก ใช้ประโยชน์ร่วมกันและเอื้อให้เกิดการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันจนเกิดความสามัคคีและสมานฉันท์ และควรส่งเสริมให้เกิดแนวทางที่หลากหลายและยืดหยุ่นเพื่อให้มีสมรรถนะรอบด้านเพียงพอที่จะ รับมือกับภัย ความเสี่ยง และความไม่แน่นอนนานัปการในโลกที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นทุกวันนี้ได้

แนวทางในอนาคตคือต้องให้การสนับสนุนขบวนการประชาสังคมที่มีพลังและขยาย ขอบเขตการเคลื่อนไหวกว้างขวางขึ้นภายใต้บริบทใหม่ ขบวนการเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติ เกษตรยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียง ปฏิรูประบบสุขภาพ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูปสื่อ ปฏิรูปการเมือง ชลน ได้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในระดับพื้นที่และนโยบาย ภายใต้การทำงานและขยาย เครือข่ายเหล่านี้ กลุ่มองค์กรประชาชนและองค์กรชาวบ้านสามารถประสานงานข้ามประเด็น ปัญหา ทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในด้านต่างๆ ที่ล้วนแต่นำไปสู่การยกระดับความมั่นคงของมนุษย์โดย รวม

ความท้าทายของภาครัฐคือการสนับสนุนขบวนการประชาสังคมเหล่านี้ ขจัดปัญหา อุปสรรคนโยบายและสถาบัน และมุ่งมั่นให้ความมั่นคงของมนุษย์เป็นประเด็นที่อยู่ในอาณัติของ ภาควิชาสังคมและประชาชน มิใช่จำกัดอยู่ในภาครัฐและราชการ ก้าวแรกที่สำคัญคือการสร้างช่อง ทางการปรึกษาหารือหลายฝ่ายที่ต่อเนื่องและมีผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจังทั้งในระดับชาติและ ระดับท้องถิ่น ภารกิจที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือการบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจสังคมโดยให้คุณ ค่าและทำนุบำรุงฐานความมั่นคงของมนุษย์ ให้มีการจัดสรรประโยชน์อย่างเป็นธรรม โดยให้ ความสำคัญต่อผู้ยากไร้และด้อยโอกาสเป็นลำดับแรก

สุดท้ายนี้ รัฐบาลและประชาชนชาวไทยจะต้องตระหนักและเข้าใจถึงผลกระทบทั้งทาง บวกและลบของระบบโลกาภิวัตน์ต่อความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญสูงสุดต่อภัยคุกคามที่อาจเกิดแก่กลุ่มคนที่ขาดสมรรถนะในการรับมือกับความเสี่ยง ใน

ขณะที่ประชาคมโลกยังไม่สามารถลดและจัดการกับพิษภัยและแรงกดดันด้านลบของระบบโลกาภิวัตน์ได้ แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ก็เป็นความหวังและโอกาสความร่วมมือในระดับต่างๆ ซึ่งหมายความว่าจะต้องมีการแลกเปลี่ยนปรึกษาหารือให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับอย่างแท้จริง แนวคิดนี้จึงจะเป็นพลังต้านความกลัวและความขัดแย้งไว้ในโลกซึ่งกำลังถูกคุกคามด้วยความแตกแยกและความรุนแรงนี้ได้

ความมั่นคงของมนุษย์จากมุมมองของประเทศไทย:

แนวคิด สถานการณ์ และปฏิบัติการ

ปาริชาติ ศิวัชรักษ์ และเดชรัด สุขกำเนิด²

ไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มีระบบเศรษฐกิจและสังคมเปิดมากที่สุดในประเทศหนึ่ง ประเทศไทยและคนไทยได้รับประโยชน์อย่างมากจากความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับระบบเศรษฐกิจและสังคมโลก แต่ประโยชน์เหล่านี้ก็มีต้นทุนและบทเรียนความเจ็บปวดไม่น้อย ฉะนั้น เราจึงควรทบทวนถึงประสบการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาต้องเผชิญในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา

ความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดนจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สังคมไทยและสังคมโลกจะต้องสำรวจและประเมินทางเลือกต่างๆ ในโลกที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน

1. ความมั่นคงของมนุษย์: มุมมองของนานาชาติและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง

1.1 ความมั่นคงของมนุษย์ในฐานะ “ความมั่นคงของประชาชน”

ความมั่นคงของมนุษย์ในนัย “ความมั่นคงของประชาชน” มีความหมายแตกต่างจากความมั่นคงของชาติและความมั่นคงทางทหาร รายงานการพัฒนามนุษย์ประจำปี ค.ศ. 1994 ของ UNDP³ ได้นำเสนอแนวคิดนี้ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมในแวดวงพัฒนา ระดับโลกนับแต่นั้นเป็นต้นมา รายงานดังกล่าวนำเสนอว่าความมั่นคงของมนุษย์ประกอบด้วยมิติสำคัญ 5 มิติคือ

1) ความมั่นคงของมนุษย์มี 2 ลักษณะที่สำคัญคือ ประการแรก การปลดปล่อยจากภาวะคุกคามเรื้อรังเช่น ความอดอยาก โรคภัยไข้เจ็บ และการกดขี่ ประการที่สอง การได้รับการคุ้มครอง

² ปาริชาติ ศิวัชรักษ์เป็นนักวิจัยอิสระ เดชรัด สุขกำเนิดเป็นอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเป็นผู้ประสานงานของแผนงานวิจัยและพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพและระบบการประเมินผลกระทบเพื่อสุขภาพ ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เอกสารนี้แปลและเรียบเรียงจากเอกสารชื่อ Human Security through a Thai Kaleidoscope: Ideas, Situations, and Actions ซึ่งจัดทำขึ้นโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขเพื่อใช้ในการนำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติเรื่อง “ความท้าทายความมั่นคงของมนุษย์ในโลกไร้พรมแดน” ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ

³ United Nations Development Program (1994), Human Development Report 1994, หน้า 23

ครองจากภัยที่คุกคามชีวิตให้ตกต่ำถดถอยอย่างฉับพลัน ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตในครัวเรือน การทำงาน หรือชุมชน ทั้งนี้ภาวะคุกคามต่างๆ อาจเกิดขึ้นในทุกระดับของการพัฒนา

2) การสูญเสียความมั่นคงของมนุษย์อาจปรากฏอย่างซ้ำๆ เจียบเจิบ หรือเกิดขึ้นอย่างกระตั้นหันและครึกโครม การสูญเสียความมั่นคงของมนุษย์อาจเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ (เช่น นโยบายที่ผิดพลาด) ภัยหรือแรงกดดันของธรรมชาติ หรือทั้งสองลักษณะร่วมกัน ดังเช่นกรณีความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมซึ่งนำไปสู่ภัยธรรมชาติ และโศกนาฏกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

3) ความมั่นคงของมนุษย์มี 2 องค์ประกอบสำคัญ คือ การปลอดพ้นจากความกลัว และการปลอดพ้นจากความขัดสนยากไร้ สองส่วนนี้มีกจำแนกออกเป็นความมั่นคงในด้านหลักๆ ดังต่อไปนี้คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสุขภาพ ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงของบุคคล ความมั่นคงของชุมชน และความมั่นคงทางการเมือง แต่ก็อาจมีการจำแนกที่แตกต่างไปจากนี้ได้

4) แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ย้ำเน้นว่าควรพัฒนาให้ประชาชนมีความสามารถในการดูแลตนเอง และทุกคนควรได้รับโอกาสในการบรรลุความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และสามารถพึ่งตนเองในการดำรงชีวิต แนวคิดนี้จะทำให้ทุกคนมีอิสระและให้ความมั่นใจว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาได้อย่างเต็มที่ นับตั้งแต่การพัฒนาตนเอง การพัฒนาชุมชน ไปจนถึงการพัฒนาประเทศและประชาคมโลก ดังนั้น ความมั่นคงของมนุษย์จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

5) ความมั่นคงของมนุษย์มิใช่แนวคิดเชิงตั้งป้อมปรามการปกป้องตนเองตามแนวทางความมั่นคงทางทหารและความมั่นคงในดินแดน ความมั่นคงของมนุษย์เป็นแนวคิดเชิงบูรณาการที่ให้ความสำคัญกับความเป็นองค์รวมของชีวิต และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนทุกหมู่เหล่า ความมั่นคงของมนุษย์ไม่อาจเกิดขึ้นจากการใช้กำลังต่อต้านศัตรู แต่จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความเห็นพ้องว่าการพัฒนาต้องมาจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

1.2 ความมั่นคงของมนุษย์และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์มีจุดเด่นตรงไหน และมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่นอย่างไร

ศาสตราจารย์อมตยา เช่น ประธานร่วมของคณะกรรมการว่าด้วยความมั่นคงของมนุษย์ ได้ระบุลักษณะเด่นของแนวคิดเรื่อง “ความมั่นคงของมนุษย์” ดังนี้⁴

- 1) การมีจุดเน้นที่ชัดเจนที่ชีวิตของมนุษย์แต่ละคน
- 2) การยอมรับว่าสังคมและกลไกทางสังคมสามารถเพิ่มพูนความมั่นคงในชีวิตมนุษย์
- 3) การให้ความสำคัญต่อปัจจัยเสี่ยงต่อชีวิตมนุษย์แทนที่จะอ้างถึงการส่งเสริมเสรีภาพของมนุษย์อย่างกว้างๆ (เช่นแนวคิดเรื่อง “การพัฒนามนุษย์”)
- 4) การเน้นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (แทนที่จะอ้างถึง “หลักสิทธิมนุษยชน” โดยรวม)

การเน้นเรื่องปัจจัยเสี่ยงซึ่งละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่ผูกพันและอยู่ร่วมกันในสังคมทำให้แนวคิดนี้โดดเด่น ชัดเจน และมีพลวัตร สามารถสร้างความสนใจและสื่อสารกับกลุ่มคนที่หลากหลายได้ดี

2. ภาพรวมประสบการณ์ของประเทศไทยและบริบททางสถาบัน

2.1 ภาพรวมประสบการณ์ของประเทศไทย

แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์กำลังได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคมไทย เนื่องจากปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ได้ขยายตัวไปคุกคามกลุ่มคนที่มีความสามารถน้อยที่สุดในการรับมือกับความเสี่ยงเหล่านั้น ตัวอย่างล่าสุด เช่น

- วิกฤตเศรษฐกิจมีผลให้สูญเสียงาน บ้าน และเงินที่สะสมมาตลอดชีวิต
- น้ำท่วมสร้างความสูญเสียยับยั้งชีวิต
- เชื้อนทำให้ความสมบูรณ์ของปลาลดลง ทำให้ฐานรากของประชาชนในแง่อาหาร รายได้ และอาชีพถูกทำลาย
- อุบัติภัยสารเคมีทำให้ผู้คนต้องทุพพลภาพตลอดชีวิต
- ระเบิดคร่าชีวิตประชาชนผู้บริสุทธิ์ และทำลายธุรกิจซึ่งเป็นฐานอาชีพของประชาชน
- การปล่อยกากสารพิษและมลพิษอุตสาหกรรมสู่อากาศและแหล่งน้ำของชุมชน

⁴ Amartya Sen, “Basic Education and Human Security”, Kolkata, 2-4 January 2002, หน้า 1-2

2.2 เสี่ยงสะท้อนประสบการณ์ของประเทศไทย

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นเสียงที่สะท้อนบางความรู้สึกของสังคมไทยที่มีต่อแนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์”

“สิ่งที่เราต้องการคือความมั่นคงในที่ดิน สำหรับเราบ้านก็คือ การทำให้เราไม่ต้องกลัวว่าจะถูกเตะถีบออกไปตามอำเภอใจ สำหรับเราแล้ว มันไม่สำคัญว่าบ้านจะมีหน้าตาอย่างไร ตราบใดที่ที่ดินเป็นของเรา เราก็สามารถนอนตายตาหลับ การมีที่ดินของเราเองหมายถึง ลูกหลานของเราจะได้มีที่อยู่ และเมื่อพวกเขามีเงิน พวกเขาจะปรับปรุงบ้านของเขาเองต่อไป”

ผู้นำชุมชนที่ชุมชนแออัดอ่อนนุชใกล้กับพื้นที่ทิ้งขยะใหญ่ที่สุดของกรุงเทพมหานคร
(Sanitsuda Ekachai, Seed of Hope: Local Initiatives in Thailand, 1994)

“พวกเรามีรายได้เสริมจากการทอผ้าและการปักผ้าตีนจก แต่นั่นก็เพียงพอสำหรับค่ากับข้าวแต่ละวัน และค่าขนมลูกเท่านั้น ปัญหาใหญ่ของเราคือหนี้สินการเกษตร เรารู้ว่างานทอผ้าคือเงิน แต่บางครั้งเมื่อถึงวันที่ต้องจ่ายดอกเบี้ย ฉันกลับทอผ้าไม่ได้ ฉันได้แค่นั่งเฉยๆ หัวใจของฉันเหมือนดอกไม้ที่เหี่ยวเฉารอวันร่วงหล่น หรือลูกโป่งที่ใกล้จะแตก”

แม่คงคราม ศรีตรัง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
(Sanitsuda Ekachai, Seed of Hope: Local Initiatives in Thailand, 1994)

“เจนโก้ (บริษัท General Environmental Conservation PCL บริษัทรับกำจัดกากของเสียที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ) อยู่ห่างจากโรงเรียนเพียงแค่ 400 ถึง 500 เมตร เด็กๆ ต้องทนทุกข์ทรมานมานาน และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล (ซึ่งอยู่ติดกับโรงพยาบาล) ก็ป่วยกันหลายคน บ้านของฉันซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่ฝังกลบของเจนโก้ มันไม่ใช่แค่กองขยะ แต่มันเป็นภูเขา กลิ่นเหม็นของมันสุดทนเป็นพิษทันทีต่อระบบหายใจ ถ้าคุณได้กลิ่นมันคุณจะต้องป่วยทันที”

ประทุม ผ่องแผ้ว ชุมชนมาบตาพุด ระยอง
Peter Bert, Mucky Business:
Industrial Waste Management in Thailand's Eastern Seaboard, 2001)

2.3 ความมั่นคงของมนุษย์และแนวคิดที่เกี่ยวข้องในบริบทของสังคมไทย

ความมั่นคงของมนุษย์มิใช่แนวคิดใหม่สำหรับคนไทยที่สนใจติดตามเรียนรู้แนวคิดการพัฒนาใหม่ๆ เพื่อทบทวนเปรียบเทียบและเชื่อมโยงกับระบบคุณค่าดั้งเดิมและระบบคุณค่าของท้องถิ่น

แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ซ้อนทับและเชื่อมต่อกับแนวคิดสำคัญอื่นๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการจุดชนวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญในหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดเหล่านี้ต่างก็มีนัยเฉพาะและมีความสัมพันธ์กับคนกลุ่มๆ แตกต่างกัน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับแนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” ในบริบทที่เชื่อมโยงกับแนวคิดอื่นๆ พร้อมกันนั้นก็ต้องทำความเข้าใจกับบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ในขณะนั้นที่แนวคิดเหล่านั้นได้รับการนำเสนอและยอมรับกันในสังคมไทยด้วย

ในระดับปัจเจกบุคคล มุมมองเรื่องศักยภาพของมนุษย์ขยายขอบเขตมากขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแนวคิดจากเรื่อง “ความจำเป็นพื้นฐาน” ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงทศวรรษที่ 1950 มาสู่แนวคิด “การพัฒนาคน” ซึ่งเริ่มได้รับการยอมรับในตอนปลายทศวรรษที่ 1960 จากนั้นการเพิ่มพูนศักยภาพของมนุษย์ได้รับแรงหนุนจากฐานคิดทางกฎหมายและอุดมการณ์อย่างแข็งขันจากแนวคิดด้าน “สิทธิมนุษยชน” รัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2540 ได้รับรองหลักการดังกล่าวโดยระบุชัดเจนถึงปรัชญาและกรอบเชิงสถาบันตลอดจนกลไกในการนำวิสัยทัศน์สู่ความเป็นจริง

ระดับปัจเจก: ความจำเป็นพื้นฐาน



การพัฒนามนุษย์
สิทธิมนุษยชน

ในระดับสังคม สังคมมีหน้าที่ต้องสนับสนุนให้สมาชิกทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของตนเอง ในเบื้องต้นคือการสร้างข่ายการรองรับทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ด้อยโอกาสที่สุด และเมื่อคนเรามีชีวิตความเป็นอยู่สูงกว่าระดับข่ายการรองรับทางสังคมก็ย่อมถือว่ามีความมั่นคงมากขึ้น คนเหล่านี้จะสามารถสนับสนุนการสร้าง “ทุนทางสังคม” ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความสามารถของสังคมที่จะจัดหาและเสริมสร้างข่ายการรองรับทางสังคมที่กว้างขวางมั่นคงและยั่งยืนยิ่งขึ้น แนวคิดนี้ได้รับการประกาศอย่างชัดเจนหลังวิกฤตเศรษฐกิจปีพ.ศ. 2540 ทั้งนี้ หลักการพื้นฐานที่สุดของแนวคิดนี้คือการขยายและคุ้มครองสิทธิชุมชน ซึ่งระบุอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ. 2540

ระดับสังคม: ข่ายการรองรับทางสังคม



ทุนทางสังคม
สิทธิชุมชน

2.4 ความมั่นคงของมนุษย์กับการพัฒนาเชิงสถาบันในประเทศไทย

ความมั่นคงของชาติถือเป็นวาระแห่งชาติที่สำคัญที่สุดตลอดมาจนถึงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา นี่เอง ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยต้องรับมือกับภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคม สงครามโลกครั้งที่สอง สงครามเย็น ความขัดแย้งในอินโดจีนซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงทศวรรษที่ 1980

ความมั่นคงและ “การพัฒนา” กลายเป็นของคู่กัน ในฐานะประเทศที่อยู่แนวหน้าของความขัดแย้ง ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางทหารและการพัฒนาอย่างมาก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายถนนชนบทขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางทหาร และนับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง

ความมั่นคงของชาติค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปเน้นมิติทางเศรษฐกิจมากขึ้นอันเนื่องมาจากปัญหาและโอกาสในช่วงวิกฤตการณ์น้ำมัน ช่วงหลังสงครามเย็น และช่วงเวลาที่เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็วจากการค้าระหว่างประเทศและการท่องเที่ยว ภาพฝันของการเป็นเสือเศรษฐกิจตัวใหม่ของเอเชียยิ่งตอกย้ำความสำคัญของการลงทุนจากต่างประเทศและการค้าระหว่างประเทศ

ตลอดช่วงเวลานี้ แนวคิดความมั่นคงของชาติและการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นแนวคิดหลักที่ครอบงำการพัฒนาโดยที่เรื่องประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมถูกลดทอนความสำคัญ ถึงแม้ว่ารัฐอุปถัมภ์ที่มุ่งการพัฒนาเช่นรัฐไทยจะตระหนักและพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ค่อยๆ สะสมและกำลังถูกลดทอนมากขึ้นเช่น ความเหลื่อมล้ำ ความยากจนในชนบท ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม แต่ที่รัฐยังใช้นโยบายและการปฏิบัติแบบสั่งการจากเบื้องบน ไม่ใส่ใจความแตกต่างหลากหลายของสถานการณ์จริงในท้องถิ่น

หลังสามทศวรรษแห่งการประท้วงต่อต้าน และแรงกดดันทางการเมืองในเมืองใหญ่ (เช่น 14 ตุลาคม พฤษภาทมิฬ) และการขับเคลื่อนทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชนบทที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง กรอบกติกาเชิงสถาบันใหม่เริ่มตกผลึกในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 วิกฤตเศรษฐกิจรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้บุกเบิกเส้นทางใหม่ให้กับสังคมไทย กรอบกติกาใหม่ดังกล่าวอาจสรุปได้ดังนี้

- การรับรองสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชนขั้นพื้นฐานและสิทธิอื่นๆ
- การปรับโครงสร้างภาครัฐและภาคเอกชนด้วยแนวคิดธรรมาภิบาล
- การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน
- การทบทวนประสบการณ์จากโลกาภิวัตน์และผลกระทบที่เกิดขึ้น

- การกลับมาให้คุณค่าแก่การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจพอเพียง
- การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง สมดุล และยั่งยืน
- การกลับมาให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาดั้งเดิม มรดกของท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

วิสัยทัศน์ใหม่นี้ได้รับการประสานเสียงตอบรับจากฝ่ายต่างๆ ในทุกภูมิภาค มีการริเริ่มการปฏิรูปบางด้านโดยภาครัฐ ประชาสังคม และองค์กรประชาชน แต่จะต้องใช้เวลาอีกหลายปีที่จะทราบว่าวิสัยทัศน์นี้เป็นจริง และจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงและเกิดผลกระทบที่ยั่งยืนต่อไปหรือไม่

ปัจจุบัน แนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” ในนัย “ความมั่นคงของประชาชน” เริ่มเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในบรรดาผู้กำหนดนโยบายและสาธารณชน ผู้นำชุมชนชนบทมักจะกล่าวถึงความแตกต่างระหว่าง “ความมั่งคั่ง” กับ “ความมั่นคงของวิถีชีวิต” กระทั่งพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งจัดตั้งขึ้นจากการปฏิรูประบบราชการครั้งล่าสุด ก็เป็นอีกประจักษ์พยานหนึ่งถึงการยอมรับแนวความคิดดังกล่าวในสังคมไทย ขณะนี้จึงช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับประเทศไทยที่จะผลักดันแนวคิดดังกล่าวสู่การปฏิบัติ

2.5 การทบทวนกรอบแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทสังคมไทย

แผนภาพข้างล่างนี้คือความพยายามที่จะเชื่อมโยงแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์กับแนวคิด “สิทธิมนุษยชน” และ “การพัฒนาคน” ภาพนี้จะเป็นกรอบวิเคราะห์มุมมองสถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมและขบวนการทางสังคมในประเทศไทยต่อไป

- องค์ประกอบของความมั่นคงของมนุษย์คล้าย “การพัฒนาแบบองค์รวม” ตามที่คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจและได้ระบุไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8
- การขยายความลักษณะภัยคุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ช่วยให้เข้าใจความหมายของแนวคิดดังกล่าวชัดเจนกว่าที่ระบุไว้อย่างเป็นนามธรรม
- การเชื่อมประสานระหว่างความมั่นคงของมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลสู่ระดับโลกขึ้นย่นว่าความมั่นคงของมนุษย์มิใช่แนวคิดแบบปัจเจกนิยมหรือต่างคนต่างอยู่
- การระบุองค์ประกอบหลักที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์และการทบทวนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วยให้เข้าใจว่าจะเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ได้อย่างไร และจะเป็นแนวทางในการประเมินความก้าวหน้าในอนาคตด้วย

3. การสำรวจสถานการณ์ความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย

3.1 ความมั่นคงทางอาหาร

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกอาหารชั้นนำของโลก หนึ่งในห้าของประชากรไทยหรือประมาณ 12 ล้านคนก็ยังขาดสารอาหาร

นับเป็นสถานการณ์ที่น่าแปลกใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มคนยากจนในชนบทซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้ผลิตอาหารเองด้วย คนกลุ่มนี้รวมเกษตรกรรายย่อยจำนวนมาก เกษตรกรไร้ที่ดินทำกินเกือบห้าแสนครัวเรือน และเกษตรกรหนึ่งล้านห้าแสนครอบครัวที่ทำกินบนพื้นที่เช่า⁵ ความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการผลิตและการขายผลผลิตของตนในตลาดซึ่งผันผวนตลอดเวลาด้วยเหตุทางธรรมชาติและเศรษฐกิจ ความเสี่ยงของพวกเขาจึงมีมากมายหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็น ความเสื่อมโทรมของดิน น้ำท่วม ความแห้งแล้ง ปริมาณผลผลิตผันตลาด ราคาผลผลิตตกต่ำ เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น ความหลากหลายของอาหารท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารที่มาจากพื้นที่ป่าไม้และชายฝั่งก็ลดลงไปมากอันเนื่องจากการขยายพื้นที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว และความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ในอีกด้านหนึ่งความปลอดภัยทางอาหารก็เป็นประเด็นที่ห่วงใยกันมากขึ้น เพราะมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีการเกษตรเพิ่มมากขึ้นทุกที

ตั้งแต่ก่อนวิกฤตเศรษฐกิจก็มีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ดำเนินรอยตามคำแนะนำของผู้นำชุมชนคนหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้บุกเบิกการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อพึ่งตนเอง

“คำแนะนำของผมนั้นก็คือ ปลูกทุกอย่างที่กินได้ และกินทุกอย่างที่ปลูก”

วิบูลย์ เข็มเฉลิม, ผู้นำหมู่บ้าน, จะเชิงเทรา

อย่างไรก็ดี สถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงนี้ได้รับความสนใจจากสาธารณชน วิกฤตเศรษฐกิจเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวไทยทั่วประเทศหันกลับมาให้ความสนใจเรื่องความมั่นคงทางอาหารและความพอเพียงทางอาหารทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

⁵ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. 2544. รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมปี 2543. หน้า 27

3.2 ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม

ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับความมั่นคงด้านอื่นๆ เพราะความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมสนับสนุนให้คนเราสามารถดำรงชีวิตที่มีสุขภาวะ และยังเป็นรากฐานหลักสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย

แม้ว่าความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมจะถูกระบุว่าเป็นปัญหาสำคัญของชาติดังแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 แต่ก็ยังไม่กลไกใดที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว คุณภาพอากาศในเมืองยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำแม้จะดีขึ้นบ้างจากการเปลี่ยนไปใช้น้ำมันไร้สารตะกั่ว ส่วนคุณภาพอากาศในพื้นที่อุตสาหกรรมเลวลงอย่างต่อเนื่อง การจัดการขยะจากภาคอุตสาหกรรมและครัวเรือนนับเป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง และที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือเพียงร้อยละ 15 ของกากสารพิษอุตสาหกรรมเท่านั้นที่ได้รับการบำบัดจัดการอย่างเหมาะสม ส่วนที่เหลือมักถูกลักลอบทิ้งในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมที่ไม่สามารถระบุได้⁶

“สภาพน้ำเสียชายฝั่งวิกฤตแล้ว แม่น้ำท่าจีนเสียตลอดปี คุณคลองชายฝั่งมีเลนดำเน่าเสีย ปลา กุ้ง หอยอยู่ไม่ได้ น้ำเสียมาจากโรงงานทั้งหลายที่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำ มีโรงไฟฟ้า โรงงานเคมีคอนกรีตเตอร์ โรงย้อมผ้า และโรงงานอื่นๆชีวิตเราเปลี่ยนไปมาก ปีหนึ่งจับปลาได้ไม่ถึงสี่เดือน ตั้งแต่ต้นปียังออกทะเลได้ไม่ถึงสิบวัน เมื่อน้ำเป็นสีเทาทุกอย่างก็ตายหมด เหลือแต่ซาก ต้องออกไปลิบไม้ถึงจะพอเห็นสัตว์น้ำบ้าง”

ชาวประมงสมุทรสาคร

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, ว่างรายงานการพัฒนาคน 2003

การทำลายป่าและการพังทลายของดินนำไปสู่ภัยพิบัติตามธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรงมากขึ้นในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติเหล่านี้รวมกับการใช้สารเคมี การเกษตรอย่างต่อเนื่องยาวนานและใช้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ผลผลิตการเกษตรตกต่ำลง

⁶ เล่มเดียวกัน หน้า 90

การใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม และการวางแผนการใช้ที่ดินที่ไม่มีประสิทธิภาพนำไปสู่ความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรต่างๆ ทั้งที่ดิน น้ำ ป่าไม้ และประมง ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การเข้าถึงและการควบคุม” ซึ่งเป็นหัวใจของปัญหา เพราะแม้ว่าสิทธิชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญ แต่นโยบายและการปฏิบัติยังคงล่าช้าลงเจตนาธรรมของรัฐธรรมนูญอยู่มาก

ปัจจุบัน คราวเรือนยากจนประมาณ 460,000 คราวเรือนยังถูกถือว่าเป็น “ผู้ละเมิดกฎหมาย” ซึ่งบุกรุกและทำกินในพื้นที่ป่าสงวน⁷ คำถามก็คือ “ชาวบ้านบุกรุกป่า หรือป่าบุกรุกชาวบ้าน” เพราะข้อเท็จจริงคือป่าสงวนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ซึ่งขยายเข้าไปในที่ๆ มีการทำกินอยู่เดิมโดยมิได้มีการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายมาหลายชั่วอายุคน ป่าชุมชนจึงเป็นแนวคิดในการจัดการรูปแบบใหม่ที่จะทำให้ป่าและประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ แต่การถกเถียงที่ไม่จบสิ้นในการพิจารณา ร่างกฎหมายทำให้ประชาชนยังคงต้องรอคอยและอยู่ด้วยความหวาดกลัวต่อการถูกจับและถูกขับไล่ต่อไป

อีกกรณีหนึ่งที่เห็นชัดเจนคือ การที่ประชาชนที่อยู่อย่างมั่นคงและกลมกลืนกับธรรมชาติจะต้องถูกบังคับให้ “เสียสละ” วิถีชีวิตของตนให้แก่ “การพัฒนา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีการพัฒนาาระบบชลประทานขนาดใหญ่ และโครงการโรงไฟฟ้าต่างๆ เพื่อ “ผลประโยชน์ของชาติ” โดยที่ไม่ได้รับการชดเชยที่เป็นธรรมและการจัดการที่เหมาะสมที่จะประกันความมั่นคงในชีวิตของพวกเขาและลูกหลาน

3.3 ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจสำหรับแต่ละบุคคลและครอบครัวก็คือ หลักประกันรายได้พื้นฐาน และชำระรองรับความเสี่ยงและสนับสนุนการพัฒนาคน แม้ว่าประเทศไทยจะมีผลงานการจัดความยากจนที่น่าชื่นชมตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา แต่ประชาชนเกือบ 9 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 14 ยังคงดำรงชีวิตอยู่ในภาวะยากไร้ ส่วนใหญ่ของประชากรกลุ่มนี้ก็คือ คราวเรือนเกษตรในชนบทและแรงงานรับจ้างภาคเกษตร หากรวมประชากรซึ่งมีรายได้เหนือเส้นความยากจนเพียงเล็กน้อยซึ่งมีความเสี่ยงอย่างมากที่จะกลายเป็นคราวเรือนยากจนในภาวะวิกฤตก็อาจกล่าวได้ว่าหนึ่งในห้าของประชากรไทยยังคงดำรงชีพโดยปราศจากความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ข้อมูลทางสถิติชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคราวเรือนยากจนเหล่านี้มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นในช่วงเศรษฐกิจขยายตัวซึ่งเป็นเวลาที่สร้างโอกาสให้ทุกคน แต่คนกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบมากที่สุดจาก

⁷ เครือข่ายป่าชุมชน. 2545. ร่างพรบ. ป่าชุมชน: ชุมชนคนรักป่า อ้างถึงการสำรวจของกรมป่าไม้ในปี 2544

วิกฤตเศรษฐกิจ ประโยชน์ที่เคยได้รับและสั่งสมมาหลายปีมลายหายไปทันที ทั้งนี้เป็นเพราะโอกาสที่เกิดขึ้นในช่วงเศรษฐกิจขยายตัวเป็นเพียงโอกาสระยะสั้นซึ่งมิได้แปรเปลี่ยนเป็นความมั่นคงในระยะยาว

ในระดับชาติ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจจะไม่ยั่งยืนหากไม่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อมได้ ปัจจุบันการพัฒนายังคงเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยให้ความสนใจต่อสิ่งแวดล้อมค่อนข้างน้อย ทั้งๆ ที่สิ่งแวดล้อมก็คือรากฐานสำคัญของการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความมั่นคงสำหรับลูกหลานในอนาคต

3.4 ความมั่นคงทางสังคม

จนกระทั่งถึงปีพ.ศ. 2545 มีแรงงานไทยเพียงร้อยละ 15 เท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากระบบประกันสังคม การขยายขอบเขตการประกันสังคมให้ครอบคลุมสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไปจะช่วยเพิ่มโอกาสให้กับแรงงานในระบบเท่านั้น แรงงานนอกระบบและแรงงานภาคเกษตรยังไม่ได้รับการคุ้มครองอื่นใดนอกจากค่ารักษาพยาบาลภายใต้โครงการ 30 บาท รักษาทุกโรคเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ประเทศไทยมีระบบสวัสดิการขนาดย่อมในระดับชุมชนที่กระจายอยู่ในหลายพื้นที่ สิ่งนี้พัฒนามาจากความคิดริเริ่มที่จะช่วยเหลือกันเองบนพื้นฐานความผูกพันกันภายในชุมชน ในบางกรณีก็มีการเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก หรือได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ บางกรณีเป็นการริเริ่มดำเนินงานกันเองในชุมชน และตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มที่ชุมชนพัฒนาตนเอง ข้อสังเกตสำคัญคือชุมชนจัดการให้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากระบบออมทรัพย์และสวัสดิการชุมชนกระจายครอบคลุมทั้งในกลุ่มสมาชิกและผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกในชุมชน

ผลสืบเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจประการหนึ่งก็คือรัฐบาลเริ่มตระหนักถึงประโยชน์และความเข้มแข็งของเครือข่ายรองรับทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการเหล่านี้ และปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับนโยบายการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์และข่ายการรองรับทางสังคมคือการให้การรับรองและชื่นชมความสำเร็จ การสนับสนุนและเรียนรู้จากตัวอย่างเหล่านี้เพื่อขยายผลต่อไป

ในอีกด้านหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว เช่น การขยายตัวของเมือง การแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีการดำรงชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ก็ได้กัดกร่อนความเข้มแข็ง ความผูกพัน และเครือข่ายในสังคมในทุกระดับ จำนวนผู้คิดยาเสพติดที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เยาวชนคือตัวอย่างของการที่ความไม่มั่นคงในระดับบุคคลนำไปสู่ความไม่มั่นคงในสังคม

ความป่วยไข้ทางสังคมเหล่านี้ย่อมกระทบต่อความสามารถในการฝึกกำลังของชุมชนและสังคม และหากไม่ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็งจากเครือข่ายทางสังคม ปัจเจกชนแต่ละคนย่อมมีทางเลือกจำกัด ซึ่งอาจไม่เพียงพอที่จะรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้น ต้องฟันฝ่าหรือตกอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างโดดเดี่ยวจนสุ่มเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาอื่นๆ ต่อไป

3.5 ความมั่นคงทางสุขภาพ

ระบบสุขภาพของประเทศไทยกำลังอยู่ในระหว่างการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญ การประกันสุขภาพถ้วนหน้าภายใต้โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคของรัฐบาลทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการทางสุขภาพได้ดีขึ้น การกระจายอำนาจในการจัดบริการทางสุขภาพน่าจะช่วยให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมคุณภาพของบริการทางสุขภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวอยู่ในขั้นเริ่มต้น ยังต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคอีกมาก

นอกจากนั้น เรายังไม่สามารถควบคุมความเสี่ยงทางสุขภาพทั้งแบบเดิมและแบบใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โรคไข้เลือดออกและวัณโรคกำลังแพร่ขยายอีกครั้ง เพราะระบบสุขภาพที่ยังไม่ดีพอ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเช่น แรงงานอพยพ ขณะเดียวกัน ความเสี่ยงทางสุขภาพแบบใหม่ซึ่งมักมีความสัมพันธ์กับการขยายอุตสาหกรรม การขยายพื้นที่เมือง การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ ความตึงเครียดในสังคม ก็เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นกลายภัยคุกคามหลักทางสุขภาพของชีวิตสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นมะเร็ง โรคหัวใจ โรคระบบทางเดินหายใจ เอชไอวี โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ อุบัติเหตุ และความเจ็บป่วยเนื่องจากการได้รับสัมผัสสารอันตราย

“ในช่วงที่เหม็นจัดๆ ลมแรงๆ ชาวบ้านต้องใช้ผ้าเช็ดหน้าชุบน้ำมาปิดจมูกเพื่อบรรเทากลิ่นเหม็น บางทีก็ใช้ผ้าห่มคลุมโปง ปิดหน้าต่างประตูบ้าน หรือไม่ก็หนีไปให้ไกลจากจุดที่ได้รับกลิ่น โดยไปแถวๆ ชายทะเลที่มีลมพัดแรง บางคนพิจารณาขาดหนีไปไหนไม่ได้ต้องทนรับกลิ่นเหม็นอยู่ อย่างนั้น เป็นภาพที่ดูแล้วบาดความรู้สึกเป็นอย่างมาก ภาพลูกเด็กเล็กแดง คนเฒ่าคนแก่ต้อง ล้มเจ็บป่วย แม้แต่ตัวผมเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียง”

ยุธนา ภูษงค์ ชาวบ้านมาบตาพุด “จะปลดกลิ่นหรือจะปลดคน?”

ในอภิญญา ตันทวีวงศ์ (บรรณาธิการ) พายัพ: บันทึก 9 กรณีวิกฤตยุคสังคมเสี่ยงภัย

กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม, เมษายน 2544

ยุทธศาสตร์ล่าสุดคือ ความพยายามก้าวข้ามพรมแดนของระบบสาธารณสุข โดยการส่งเสริมแนวคิดเรื่องนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพนอกภาคสุขภาพและในหมู่สาธารณชนทั่วไป

3.6 ความมั่นคงทางวัฒนธรรม

ความมั่นคงทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิและความสามารถของประชาชนแต่ละท้องถิ่นที่จะ พิทักษ์และพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง วัฒนธรรมคือบริบทที่มนุษย์ใช้ชีวิตเชื่อมโยง สัมพันธ์กับผู้อื่น ธรรมชาติรอบตัว บรรพบุรุษและอนุชนรุ่นต่อไป ดังนั้นวัฒนธรรมจึงฝังลึกอยู่ใน ทุกมิติของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การเพาะปลูก การดูแลสุขภาพ การศึกษา พิธีกรรม รวมถึง การใช้สิทธิและความรับผิดชอบ

วัฒนธรรมเป็นแหล่งสะสมความรู้และจิตวิญญาณของคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่สืบทอดกันมา นอกจากจะเป็นสายใยร่วมกันของกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาแล้ว วัฒนธรรมยังเป็นแหล่งกำเนิดความมั่นคงและความสามารถในการรับมือปัญหาและวิกฤตต่างๆ ใน รูปแบบที่เหมาะสมกับเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเปรียบ เสมือนคลังความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาใช้ป้องกันและต่อกรกับภัยคุกคามความ มั่นคงของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ สิทธิในการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติจึงมี ความเชื่อมโยงกับเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง อาทิเช่น การศึกษา โอกาสทางเศรษฐกิจ สิทธิใน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการนำเสนอวัฒนธรรมของตนผ่านสื่อ ต่างๆ

อันเนื่องมาจากการเร่งรัดพัฒนาให้เป็นประเทศที่มีเอกภาพ เข้มแข็ง และทันสมัย ประเทศไทยได้สูญเสียความรู้ทางวัฒนธรรมไปไม่น้อย ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการปฏิรูประบบการ

ศึกษาให้ทันสมัย และความพยายามที่จะสร้างความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังค้นคว้าที่จะรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้โดยผนึกประสานวิถีปฏิบัติของท้องถิ่นกับมิติต่างๆ ของชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การจัดการทรัพยากร การเกษตร การดูแลสุขภาพ ฯลฯ และแม้ว่าในปัจจุบันความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะได้รับการยอมรับว่าเป็นสินทรัพย์ที่ทรงคุณค่าของประเทศ ความพยายามเหล่านี้ก็ยังคงเผชิญปัญหาของระบบราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง“สิทธิชุมชน”

3.7 ความมั่นคงทางการเมือง

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้วางรากฐานที่มั่นคงสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในรูปแบบใหม่บนหลักการและแนวคิดสิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และธรรมาภิบาล สิทธิทางการเมืองจึงได้รับการยอมรับและบังคับใช้อย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม หลักการประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลก็ยังมีได้แทรกซึมเข้าไปทุกส่วนของกระบวนการภาครัฐและเอกชน

กระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะยังขาดการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของภาคประชาชน การตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะมักขาดการประเมินผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มคนต่างๆ อย่างสมดุลและเป็นธรรม รวมทั้งมักขาดการเปรียบเทียบทางเลือกอื่นๆ ผลก็คือ การดำเนินการต่างๆ ซึ่งแม้จะเริ่มด้วยความตั้งใจที่ดีก็อาจส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักกระทบต่อความมั่นคงของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสซึ่งมีสิทธิเสียงและโอกาสในการนำเสนอความหวัง ความจำเป็น และความวิตกกังวลของตนเองน้อยมาก

ข้อมูลหลักฐานต่างๆ ปรากฏชัดเจนว่า ความมั่นคงทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายสาธารณะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จำเป็นสำหรับการปกป้องและการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์

4. ยุทธศาสตร์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย

สถานการณ์และเสียงจากชุมชนอีสานซึ่งนำเสนอไว้ในกรอบข้างล่างนี้ช่วยชี้ให้เห็นแก่นสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย

ชีวิตเราพึ่งพาแม่น้ำ พึ่งพาสิ่งที่มีอยู่ในน้ำ อยู่อย่างมีความสุขและสันติได้เพราะมีปลา ...เราเอาประโยชน์จากแม่น้ำเฉพาะพอเลี้ยงชีพ ไม่ละโมภะสม เราใช้เครื่องมือหาปลาที่เหมาะสมกับฤดูกาล ไม่ทำลายล้างพันธุ์ปลา พวกเราถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สู่ลูกหลานของเรา นี่คือนิเวศชีวิตที่จะอยู่ได้อย่างยั่งยืน

แม่น้ำเปรียบเสมือนธนาคารของชาวบ้าน เมื่อใดที่ต้องการเงิน ต้องการอาหาร ก็จะไปกู้ยืมหรือเช่า/ควมไป/ที่แม่น้ำ บางคนมีการตั้งองค์กรเรียนหนังสือก็จะหา/ควมมากขึ้น

หัวใจสำคัญของเรื่องนี้ก็คือประชาชนต้องการการเข้าถึงทรัพยากร ทุน เครือข่าย และกระบวนการตัดสินใจ เพื่อที่จะสามารถดำรงชีพได้อย่างปลอดภัยและพอเพียง สิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบต่างๆ ของความมั่นคงของมนุษย์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ในหลายกรณี “การเข้าถึง” อาจไม่เพียงพอ การควบคุมทรัพยากร ทุน และเครือข่ายเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญที่จะประกันความสามารถในการเข้าถึงในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรจำเป็น เช่น ที่ดินหรือป่าไม้

การเข้าถึงและการควบคุมดังกล่าวย่อมมีจุดมุ่งหมายในการดูแลรักษาและพัฒนาสิ่งซึ่งเป็นรากเหง้าของความมั่นคงของมนุษย์ ความตระหนักและการยอมรับในสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในทรัพยากรที่เป็นฐานความมั่นคงของชุมชนเป็นก้าวแรกที่สำคัญอย่างยิ่ง ความรู้และวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์

รัฐควรมีภารกิจในการพิทักษ์และเพิ่มพูนพลังของภาคประชาชน เพื่อที่ประชาชนจะได้ดูแลรักษาวิถีการดำเนินชีวิตที่มั่นคงของตนไว้ ขณะเดียวกันก็ต้องให้การสนับสนุนกลุ่มที่ยังมีความจำเป็นและขาดแคลนซึ่งจะนำไปสู่ประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวม

ประเด็นสำคัญที่ตามมาคือการแบ่งปันและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เนื่องด้วยทรัพยากรมีจำกัด การคาดหวังให้แต่ละคนสร้างขีดความสามารถเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับวิกฤตแบบตัวใครตัวมันจะมีต้นทุนสูงมาก และจะนำไปสู่ระบบการคุ้มครองความมั่นคงของมนุษย์ที่เป็นจริงได้ยาก ช้าจะยิ่งสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคม ที่จริงแล้วความมั่นคงของมนุษย์มิใช่เรื่องของปัจเจกบุคคล แต่เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการอยู่ร่วม แบ่งปันและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการคุ้มครองและเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ที่ดีที่สุดก็คือการสนับสนุนและขยายเครือข่ายความร่วมมือทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ประการสุดท้าย ทุกคนและสังคมส่วนรวมต้องอาศัยความหลากหลายและความยืดหยุ่นเพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนและปัจจัยเสี่ยงหลายรูปแบบที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ การพัฒนาภายใต้ปรัชญาการเจริญเติบโตแบบลู่อืดจะทำให้สังคมไทยสูญเสียความหลากหลายและความยืดหยุ่นไปอย่างมาก ในปัจจุบันประเทศไทยได้รับบทเรียนที่ทรงคุณค่าจากควมริบร้อนที่จะรับเทคโนโลยีและแนวคิดใหม่ๆ โดยละเอียดที่จะประเมินผลกระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์ ทำให้สังคมไทยล่อแหลมต่อปัจจัยเสี่ยงที่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาให้ทันสมัยและโลกาภิวัตน์

5. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย

ตั้งแต่เริ่มผลักดันจนประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ภาคประชาสังคมของไทยสามารถขยายพื้นที่ทางการเมืองและสังคมได้กว้างขวางขึ้น ปัจจุบันขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นและพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศได้ต่อเชื่อมข้ามเครือข่ายสาขาและประเด็นต่างๆ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การขยายเครือข่ายดังกล่าวทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดำเนินการและสร้างผลกระทบได้กว้างขวางและยั่งยืนมากขึ้นทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย การดำเนินการผ่านเครือข่ายเหล่านี้ทำให้ภาคประชาสังคมและองค์กรภาคประชาชนของไทยสามารถขยายขอบเขตกิจกรรมและได้รับประโยชน์จากการทำงานและเรียนรู้ร่วมกัน ผลสะสมของกระบวนการดังกล่าวก็คือการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์โดยรวมนั่นเอง

5.1 ขบวนการฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ขบวนการนี้เกิดขึ้นประมาณสิบปีมาแล้ว ขบวนการฐานทรัพยากรเน้นเรื่องการเข้าถึงและควบคุม ดูแลรักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาขบวนการดังกล่าวได้ขยายครอบคลุม

ประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภูมิภาครวมการเคลื่อนไหวของขบวนการนี้คือ การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน การจัดการประมงชายฝั่ง และการจัดการน้ำโดยภาคประชาชนในระดับชุมชน ภูมิภาค และประเทศ

จุดเน้นแรกเริ่มของขบวนการคือเรื่องความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสุขภาพ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสังคม ความมั่นคงทางวัฒนธรรม และความมั่นคงทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับครัวเรือนที่ต้องดำรงชีวิตบนฐานทรัพยากรเหล่านี้ ปัจจุบันการเมืองยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ เพราะการเปลี่ยนแปลงเรื่องฐานทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปที่ดิน สิทธิชุมชนในทรัพยากรป่าไม้และชายฝั่งล้วนต้องอาศัยความมุ่งมั่นทางการเมืองผลักดันให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

5.2 ขบวนการเกษตรยั่งยืน

ขบวนการนี้มีอายุประมาณสองทศวรรษ มีการดำเนินการใกล้ชิดและสอดคล้องกับขบวนการแรก ความสนใจของขบวนการเกษตรยั่งยืนคือการฟื้นฟูทรัพยากรการเกษตรเพิ่มความหลากหลายของผลผลิตการเกษตร ปัจจุบันมีความสนใจต่อเนื่องไปยังเรื่องการจัดการทรัพยากร และการฟื้นฟูทางวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ขบวนการนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ การจัดระบบออมทรัพย์และสินเชื่อเพื่อการผลิต การจัดการตลาด การสร้างเสริมสุขภาพและสวัสดิการชุมชน ขบวนการนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการผลักดันให้เกษตรยั่งยืนกลายเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของนโยบายการเกษตรของประเทศ

5.3 ขบวนการเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นความสนใจในเรื่องความมั่นคงทางเศรษฐกิจในทุกระดับ แนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่มี 3 ขั้น ขั้นตอนแรกคือการจัดการ และการบำรุงรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในไร่นา และการวางแผนการผลิตแบบผสมผสานเพื่อให้เกิดความพอเพียงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรเอง ความมั่นคงในระดับไร่นาจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการสร้างกลไกการแบ่งปันและการเกื้อหนุนกันในระดับชุมชนซึ่งเป็นขั้นที่สอง กลไกดังกล่าวรวมถึงการจัดการศึกษาในชุมชน ระบบสวัสดิการชุมชน การจัดการระบบดูแลสุขภาพในชุมชน การออมทรัพย์ ขั้นตอนสุดท้ายคือการเชื่อมต่อกิจกรรมของชุมชนกับภาคส่วนอื่นๆ ของสังคมบนฐานความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมและพึ่งพิงอิงกัน

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาฉบับแรกที่ข่างหลังวิกฤตเศรษฐกิจก็ได้ระบุให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการสำคัญ

5.4 ขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ

การที่รัฐธรรมนูญรับรองสิทธิของคนไทยในการเข้าถึงบริการทางสุขภาพเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิรูประบบสุขภาพซึ่งริเริ่มและผลักดันให้ขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเครือข่ายแพทย์บุคลากรทางสาธารณสุข นักเคลื่อนไหวทางสังคม และผู้นำท้องถิ่นหัวก้าวหน้า และหนึ่งในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็คือ โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้านั่นเอง

นอกจากนั้น ขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพยังสนับสนุนการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการระบบบริการสุขภาพ การดูแลและบำบัดทางสังคม การดำเนินการเพื่อความมั่นคงทางสุขภาพอีกทางหนึ่งคือการผลักดันนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ ซึ่งครอบคลุมความมั่นคงของมนุษย์ทุกมิติ การดำเนินการดังกล่าวอาศัยการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นทั้งในระดับนโยบายและระดับรากหญ้า

5.5 ขบวนการปฏิรูปการศึกษา

ขบวนการปฏิรูปการศึกษาเป็นอีกผลพวงหนึ่งของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนซึ่งระบุให้คนไทยมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นเวลา 12 ปีโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ขณะเดียวกันพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก็เน้นการกระจายอำนาจในระบบโรงเรียน และสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการการศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับว่าเป็นฐานความรู้ที่สำคัญ การศึกษาในและนอกระบบ การศึกษาในและนอกโรงเรียนล้วนถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา ปัจจุบันมีตัวอย่างที่น่าประทับใจมากมายเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผนวกเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาในโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของระบบราชการยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ เนื่องจากระบบการศึกษาไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของระบบราชการมาเป็นเวลานาน การเปลี่ยนแปลงจึงไม่ใช่เรื่องง่าย

5.6 ขบวนการปฏิรูปสื่อ

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญหนุนเสริมให้ภาคประชาสังคมสามารถเข้าถึงสื่อสาธารณะได้มากขึ้น เปิดโอกาสให้จัดตั้งวิทยุชุมชน และให้มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ทางสังคม การขับเคลื่อนสังคม และการผลักดันนโยบายจากประชาสังคมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ หากความมุ่งหวังนี้เป็นความจริง ประเด็นทางสุขภาพ สังคม และวัฒนธรรมตามความสนใจและความจำเป็นของแต่ละพื้นที่จะมีพื้นที่ที่มากขึ้นในสื่อวิทยุ

อย่างไรก็ดี ขบวนการนี้ต้องเผชิญอุปสรรคครั้งใหญ่เมื่อแนวทางดังกล่าวขัดแย้งกับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจเดิม แทนที่จะรอคอยอย่างไว้ใจหมาย ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งได้ตัดสินใจจัดตั้งสถานีวิทย์ของตนเองขึ้นมา และทุกวันนี้ยังต้องต่อสู้เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ

5.7 ขบวนการปฏิรูปการเมือง

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬปี พ.ศ. 2535 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการปฏิรูปการเมือง กระแสการปฏิรูปการเมืองพุ่งสูงสุดในระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เพื่อเป็นที่ระลึกถึงการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของภาคประชาชนในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว นอกจากนั้นยังหมายถึงเนื้อหาสาระที่ก้าวหน้าโดยเฉพาะเรื่องการรักษาสิทธิของประชาชน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้การยอมรับและรับรองแนวคิดด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน และได้วางกรอบกติกาเชิงสถาบันที่สำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

ขบวนการปฏิรูปทางการเมืองจึงถือเป็นร่มใหญ่สำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ และองค์กรภาคประชาสังคมยังคงจับตาการดำเนินการปฏิรูปทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ศาลปกครอง ฯลฯ องค์กรเหล่านี้ถือเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งสำหรับการคุ้มครองและการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

อย่างไรก็ดี ยังมีองค์กรและกฎหมายที่สำคัญอีกมากซึ่งยังมิได้ดำเนินการตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ตัวอย่างเช่น องค์กรอิสระคุ้มครองผู้บริโภค องค์กรอิสระด้านสิ่งแวดล้อม และกฎหมายสิทธิชุมชน ส่วนที่ยังขาดหายไปนี้มีความสำคัญมากต่อเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์

6. สรุป

มนุษย์ทุกคนจำเป็นจะต้องมีฐานความมั่นคงที่แตกต่างกันหลากหลายเพื่อรับมือกับปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ดังนั้น การเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในมิติต่างๆ ต้องอาศัยการประสานเชื่อมต่อเครือข่ายของขบวนการทางสังคมหลายด้าน ในการนี้ก็จำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ทำความเข้าใจสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบัน ตระหนักถึงถึงผลงานและการดำเนินการของฝ่ายต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะได้แสวงหาแนวทางการดำเนินการร่วมกันผ่านเครือข่ายในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง

การสำรวจข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปัจจุบันมีขบวนการทางสังคมที่ใช้แนวทางและยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย ซึ่งล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ ความท้าทายสำหรับภาคประชาสังคมคือการหนุนเสริมและกระตุ้นให้เครือข่ายเหล่านี้เชื่อมโยงและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างขบวนการทางสังคมต่างๆ รวมทั้งเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของสังคมด้วย

ความท้าทายสำหรับรัฐบาลคือ การสนับสนุนกระบวนการนี้ การขจัดอุปสรรคเชิงสถาบันและสนับสนุนให้ “ความมั่นคงของมนุษย์” เป็นประเด็นสาธารณะ มิใช่เรื่องที่อยู่ในกรอบหรือขอบเขตของระบบราชการเท่านั้น ทั้งนี้อาจเริ่มด้วยการกระตุ้นให้เกิดเวทีและกระบวนการปรึกษาหารือหลายฝ่ายที่มีนัยสำคัญทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง การกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการจัดการเศรษฐกิจสังคมในระดับมหภาคให้เป็นไปในทิศทางที่เอื้ออำนวยต่อการพิทักษ์คุ้มครองฐานความมั่นคงของมนุษย์ ตลอดจนเล็งเห็นความสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์และการแบ่งสรรประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมโดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเสี่ยงและผู้ด้อยโอกาสเป็นอันดับแรก

ประการสุดท้าย กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำมาทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อความมั่นคงของมนุษย์ สิ่งสำคัญซึ่งต้องรำลึกอยู่เสมอก็คือโอกาสและความเสี่ยงเหล่านี้มักเกิดขึ้นอย่างไม่เท่าเทียมกันในสังคม ความอยุติธรรมอย่างยิ่งเกิดขึ้นเมื่อคนที่มีความสามารถจำกัดในการรับมือกับปัญหาต้องแบกรับภาระความเสี่ยงเหล่านี้ ในปัจจุบัน “โลกาภิวัตน์ที่เป็นมิตรและไม่เป็นพิษภัยต่อมนุษย์” ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ใหม่ที่ต้องการเห็นระบบความสัมพันธ์ระดับโลกที่มีเมตตาธรรมมากขึ้นยังไม่มีความสำเร็จ ความมั่นคงของมนุษย์ก็น่าจะเป็นแนวคิดที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือกันได้อย่างไรก็ดี แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ยังจำเป็นที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ถกเถียง และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายเพื่อที่แนวคิดดังกล่าวจะได้เป็นพลังที่มีศักยภาพจะต่อสู้กับความกลัวและความขัดสนในโลกปัจจุบันซึ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้งและแตกแยก